

RÁCZ JÁNOS

SZOMSZÉDAINK HELYNEVEI IX.

NEM KÖZVETLENÜL SZOMSZÉDOS KÖZELI TELEPÜLÉSEK

LOVAS

Közvetlen szomszédai Paloznak, Felsőörs és Alsóörs, 1946-ig Zala megyéhez tartozott. Lovast nyugaton az Öreg-hegy és a Kis-hegy szőlőskertjei övezik. A két hegy között folyik a Lovasi-séd, amelynek vize évszázadokon keresztül több malmot hajtott. Ezt a részt ma is Malomvölgynek nevezik. A falun római kori út húzódik keresztül. 1323-ban *Loas* (ZO. I: 170), 1350-ben *Lows* (Lo. 47), 1357-ben *Luas* (VR. 192, 480), 1360-ban *Lowas* (PRT. VIII: 341), 1362-ben „*Loas in comitatu Wesprimiensi*” (Csánki), 1368-ban *Loas* (ZO. I: 636), 1393-ban „*Lowas in comitatu Zaladiensi*” (Csánki), 1426-ban *Lowas* (ZO. II: 455). 1488-ban ua. (AL. 207), 1493-ban ua. (Lukcsics 50). Később, 1585-ben már *Lovas* (PK. I: 126), 1617: ua. (ÉP.), 1693: ua. (Vk.m.lt. 1816), 1748: ua. (uo. *Liber oeconomiae 1731–1762*). 1768: „*Lovass* község Urbáriumának első lapja” (ZML.). Tomasich 1792. évi Zalai térképén (VeML.), Gerlisch 1797. évi Veszprém megyei térképén *Lovas* (ZML.), 1814: ua. (RHal.), 1815: ua. (Vk.m.lt. *Kontraktusok. Fasc. 2.*). 1841-ben Fényes Eleknél: „*Lovas* magyar f[alu] igen kies vidéken, a’ Balaton mellett, 60 kath[olikus], 132 ref[ormátus], 4 zsidó lakja, kik nagy részt bortermesztésből élnek. Három vízimalma van. Földes U[ra] a’ veszprémi káptalan” (Fényes 1841, I: 465).

A település *Lovas* nevét a *ló* állatnév -s képzős alakjával nyerte, amely foglalkozást és lóval való ellátottságot egyaránt jelenthet. Valószínűleg királyi szolgálónépet (lovass foglalkozást) jelölhetett a falu neve. (Hasonló megjelölés szerepel az Udvarnok, Lovász, Igric szolgálónépek településeinél [Györffy 199]). A fejedelmi, királyi szolgálónépek szabad jogállású népcsoportok voltak, amelyek az uralkodóknak meghatározott szolgáltatással tartoztak. Nativ szófejtés is olvasható Lovasról, amelyben a néphagyomány szerint, amikor Szent István király a Koppány vezette pogány magyarokkal a Veszprém melletti harcát vívta, lovassága itt volt elszállásolva (VeMFN. 59).

Lovas község belterületi földrajzi neveit (uo. 435–437) nem nagy számban írták össze. A *Fővég* a falu északi része, a *Falu-kútja* közkút, régen a felvégiiek használták. A *Kis-kút* a falu közepén, a vízvezeték megépítéséig használt közkút. A *Tanító-kút* a tanítólakás előtti kőkút, amelyet az *Alvég* lakói

használtak. Általában *Alvég* a neve egy-egy falu mélyebben fekvő részének, Lovason az *Alvég*, *Ávég* a falu alsó része, a Köves-tetői részt is beleértve. A *Köves-tető* (1485: *Kewesthethew* [Vk.m.lt. Alsóörs 29], 1902: *Kövestető* [J.]) középkori eredetű dűlőnév, régen kőbánya és legelő volt, 1983-ban már beépített terület. A *Felsőköves-tető* a népnyelvben *Fősső-Küjes tető*, az *Alsóköves-tető* pedig *Asó-Küjes-tető*, a hely felső, illetve alsó része.

A *Ficek-ház* régi parasztház, műemlék, egykori tulajdonosáról nevezték el, akárcsak a régi *Karácsony-házat*, szintén az egykori tulajdonosáról elnevezve. A *Varga-udvar* a néhai Varga család tulajdona volt, ma játszótér. A *Malom utca* ma *Malomvölgy*, a népnyelvben *Malomvögy utca*, a nevét a korábban itt működő malmokról kapta. A *Léb-malom* neve személynévvel keletkezett, Léb Gyula molnárról kapta. Akárcsak a *Kocsis-malom* vagy a *Takács-malom*, illetve *Jantó-malom*, a vízimalmokat a tulajdonosaikról nevezték el. Az utóbbi ma lakóház. A *Pusztamalom*, más néven *Keszler-malom*, 1902-ben Jankó János néprajzi gyűjtésében *Eklézsiamalom* egykor a református egyház malma volt, melyet *Keszler* nevű molnár vett meg, aki a malomban is lakott. Itt voltak a *Pusztamalom-rétek* (1858: *Pusztamalom rétek* [DLö.]). A *Temető utca* (ma Petőfi Sándor u.) a falu két temetőjéhez vezet, Jankó János 1902-ben *Temetői dűlő* (J.) néven említi a temetőt és környékét. Ugyancsak ide vezet a *Temető köz*, és erre fekszik a *Temető-föld* (1857: *Temetőföld* [FöÉ.]) határrész. Az *Új-temetőt* a régi temető mellett nyitották, a *Sikos-köz* vezet ehhez a temetőhöz, a köz a nevét az egyetlen itt álló házról, a Sikos család lakóházáról kapta.

A *Kőkereszt* kőből faragott feszület, 1834-ben emelték. Van Lovason egy másik *Kőkereszt* is, ez kb. 3,5 m magas, 1909-ben emelték vörös kőből. Az ún. *Honvédsír* történelmi emlékhely, Szathmári Péter 1848-as honvéd sírja. A *Miske-oldal* Lovason a hasonló nevű családról kapott nevet (L. Felsőörs szócikkében). A *Diós-völgy* (ma Arany János u.) régen vízlevezető árok volt, egy rövid szakaszát feltöltötték, betemették, s utcát nyitottak rajta. A *Séd-híd* régen bolthajtásos kőhíd volt, a második világháború idején felrobbantották, később betonból építették újjá. A *Jégveremben* régen a Balatonból kitermelt jéget tartották egész nyáron, később szennyvíztároló

volt. A *Pálfi-kert* korábban a Pálffy család birtokában lévő kert volt, 1983-ban már a kiépülő Vörösmarty utca része. A *Tanítóház* a református tanító szolgálati lakása volt, 1983-tól magántulajdonban van, a *Pásztorház* pedig a közbirtokosság pásztorainak szolgálati lakása volt. A *Bikaistálló* a közbirtokosság apaállatainak istállója volt.

A külterület 1980-as években összegyűjtött helynévanyaga jóval gazdagabb. A *Csingora-lap* erdővel borított dombos terület, a helynév köznévi eleme, a *lap* 'lapály', illetve 'sík' értelemben szerepel. A *lap* a környezetnél alacsonyabb, sík, esetleg vizes terület. A *Séd-patak* a Paloznak felé vezető út mentén folyik, a vízfolyást nevezték *Falu vize* néven is. A *Nagy-mező* (1855: *Nagy Mező* [GL.], 1858: *Nagy mezzó* [DLo.]) sík és dombos terület fákkal, bokrokkal benőve. A *Király-kút*, *Királ-kut* helynevet I. Felsőörs szócikkében. A *Király-kúti dűlő*, *Királkuti dűlő* dombos, erdős terület, szántó, 1976 óta műveletlen. Régi helynév, 1858: *Királ-kuti erdők* (K1). A *Csererdő*, *Cser*, *Cserorr*, *Cseri szőlők*, *Fekete cser* hegyes, erdővel, legelővel borított terület, régebben szántó és szőlő művelési ággal. 1976 óta nagyrészt műveletlen. A *Kopasz-tető* (1855: *Kopasztető* [GL.], 1902: ua. [J.]) bokros, valaha sertéslegelőnek használt hegytető, az 1858-as térképen már szerepel. A *Kis-erdőt* (1902: J.) mérete alapján nevezték el. Tulajdonosra utaló nevet kapott a *Közbirtokosság erdeje*, *Közbirtokossági erdő*, az 1842. évi erdő elkülönítés után a közbirtokosság tulajdonába került terület. A *Falu-rét* a közbirtokosság rétje volt, az itt termett szénát az apaállatok takarmányozására használták. Az 1980-as években már legelő.

A *Festékbánya* dombos területen volt, ma már nem művelt murvabánya, a híres őskőkori festékbánya lelőhelye. Lovas közelében található az emberiség történelmének eddig ismert legrégebbi bányája, hasonlót csak egyet találtak Afrikában. A lovasi bányára 1951-ben bukkantak rá, miközben útépitéshez dolomit murvát bányásztak, a vörös por mellett nagy, pattintással és csiszolással megmunkált állati – jávorszarvas, kőszáli kecske, vaddisznó – csontokat találtak a régészek. A csontok az ősember bányászati munkáját segítették. Az elvégzett szénizotópos vizsgálat szerint a leletek 11 470 évesek.

A Lovas határában fekvő dombok déli lankáinak éghajlata kedvezett a szőlőtermesztésnek, számos helynév ilyen határrészt jelöl. A *Vámosi-hegy* társneve az *Öreg-hegy* (1786: *Öreghegy* [L. 1997: 316], 1788: ua. [uo.: 317], 1855: *Öreg Hegy* [GL.], 1858: ua. [DLo.]), *Vámosi-hegy* nevének alapja az, hogy egykori vámosi (nemesvámosi) szőlőbirtokosok vol-

tak a terület tulajdonosai, amely az 1980-as években már nyaralókkal, pincékkel, faházakkal volt beépítve. A *Cinca* az Öreg-hegyről a faluba vezető gyalogút neve. A *Kis-hegy* (1756 és 1759: *Kishegy* [L. 1997: 306], 1771: ua. [uo.: 311], 1797: ua. [uo.: 324], 1830: ua. [uo.: 347], 1855: ua. [GL.], 1858: *Kis hegy* [DLo.], 1863: ua. [Csd.]) szőlőhegy, a külterületi dűlő beépülő része. A *Miske* (1902: *Miskeoldal* [J.]) szőlővel beültetett domb és kert. A *Kishelyi szőlőhegy* (1858: *Kishelyi Szőlő* [DLo.], 1902: *Kishelyi szőlőhegy* [J.]) a helynévtárakban *Kishelyi dűlőként* is előfordult.

A népnyelvben használatos *Főső-szívás* gyümölcsös (szilvás) neve volt, 1967 óta szőlő és legelő. A *Fenyér-hegy* (1855: *Fenyérhegy* [GL.], 1858: *Fenyérhegy* [DLo.]) domboldali szőlőterület, neve dűlőnévben szintén szerepel: *Fenyérhegyi dűlő* (1858: *Fenyérhegyi dűlő* [uo.], 1925: *Fenyérhegy alatti dűlő* [Lo.]). 1978-tól újratelepítették. A *Szilfa-dűlő*, *Szifa*, *Szilfadűlő* (1855: *Szifai* [GL.], 1858: *Szilfa* [DLo.], 1925: ua. [Lo.]) arról kapta a nevét, hogy régen itt szilfák voltak, később szántó, 1978-tól szőlő. A *Csáki-dűlő* (1855: *Csáki* [GL.], 1858: *Csák* [DLo.], *Csáki dűlő* [K1], 1925: *Csák* [Lo.]) szőlőterület, személyneves helynév. A *Hármasdombi-dűlő* (1858: *Hármas dombi dűlő* [DLo.], 1902: *Hármasdombi dűlő* [J.], 1925: ua. [Lo.]) régi szőlő, 1978-tól újratelepítették. A *Patkó-tói elülő* (1858: *Patko toi alsó, felső* [DLo.], 1925: *Patkotói felső dűlő* [Lo.]) is szőlővel beültetett domb, szintén 1978-tól telepítették újra. Nevét a területén lévő, patkó alakú tóról kapta. A *Suhatag*, *Suatag*, *Sugatag*, *Suhatag-dűlő* (1855: *Szatagi* [GL.], 1858: *Suatag* [DLo.]) nevét köves, palás talajáról kapta, szőlő és szántóterület. A *Dombai* (1902: *Dombaihegy* [J.]) ugyancsak szőlőterület és kert, a *Dezsényi-birtok* ugyanígy, egykori tulajdonosáról nevezték el.

További szőlőterületeket jelölő helynév a *Hétútszőlő*, a *Ferenczi szőlő* (1902: J.), és minden bizonynyal szőlőültetvény volt a *Mórocza Kálmán birtoka* nevű határrész is, hiszen Mórocza neves szőlészborász volt. A *Téglaház* dűlő régen szántó volt, 1978-tól szőlővel ültették be (Lo.). Az Alsőörsről Felsőörsre vezető út bal oldalán, Lovas felett, a hegy tetején épült a *Rauscher-pince*. A Rauscher család pincéjét többször felkereste a jeles ügyvéd és író, Eötvös Károly. Írt is itt, a Nagy per című művének egy részét, írás közben többször pihent a présház előtt a tájban gyönyörködve. A *Rauscher-szőlő* az egykori pincéhez tartozó szőlőterület, sajnos 1975 óta műveletlen. Az úgynevezett *Fakereszt* szőlőhegyi kereszt. A *Balogh-pince* a nemes Balogh család pincés lakóháza

volt, az 1990-es években idegen kézbe került, 2001-ben ebben nyílt meg a *Bormúzeum*. Volt a népnyelvben *Óttó-ház* (Lo.), azaz oltó-ház neve is, mert egykor itt volt a tsz szőlőoltvány-telepe.

A *Savanyú-kút*, *Savanyókut*, Jankónál 1902-ben *Tücsökkút* (J.) szénsavas forrás, amely egy öreg fűzfa csonka törzséből bugyogott elő, 2001-ben már betonkeretbe foglalták. A *Róka-kút* a közelében lévő rókalyukakról elnevezett forrás, a környező területet így is nevezték (1902: *Rókalikak* [J.]). A *Déllő* (1902: uo.) a sertéskonda és tehéncsorda itató- és delelőhelye. A *Kanász-kert* a községi pásztorok mélyen fekvő illetményföldje volt, az 1980-as években már műveletlen terület, a völgyben fekvő sík határ-rész, a *Tanító-kert* pedig a református tanító javadalmához tartozott, kert és faiskola volt, az 1980-as években szintén műveletlenül állt (Lo.). Az *Alsóörsi dűlő* (1902: J.) a szomszédos település felé esik, a *Posvány* (1855: *Posvány* [GL.], 1858: ua. [DLo.], 1902: *Posványkút* [J.]) egykor vizenyős terület, kert, az 1980-as években már műveletlen. A *Jegenyész* (1858: *Jegenye és kenderföld* [K1]) kert, az 1980-as években szintén műveletlen, a nevét a keresztül vivő út melletti jegenyefákról kapta. A dűlőben régen kendert termesztettek, erre utal *Kender-földek* (1855: *Kenderföldek* [GL.], 1857: ua. [FÖÉ.], 1858: *Jegenye kenderföld* [DLo.]) társneve. A *Köves-telek* (1855: *Köves Telek* [GL.]) terminus a talajra utal. A *Molnár kanonok birtoka* nevű határrész 1902-ben *káptalani birtok*, *káptalani-malom*, *káptalani erdő* (J.), egykori tulajdonosáról, a veszprémi káptalanról, és Molnár Dénes (1843 – 1927) kanonokról, a katolikus templom újjáépítőjéről kapta nevét. Szintén személynévvel keletkezett az *Udvarheli birtok* (Lo.) szőlőterület neve, a tulajdonosáról nevezték el.

Jankó János XIX. század végi néprajzi gyűjtése szerint Lovas előtt az alábbi vonyók (a halászok hálónó helyei) voltak: *Körtéfák eleje*, *Szerdahelyi körtéfák eleje*. Évekkel korábban a Paloznaki-öböl keleti oldalának nádas orrával egy vonalban hat öreg vadkörtefa állt. Szintén Lovas előtt volt a *Likak eleje* és a *Piarista vonyó*, amely a szerzetesrendé volt, a lovasi *Piaristabirtok* (1902: J.) dűlőnév is utal a szerzetesrend itteni birtokaira. Az *Eklézsia vize* szintén egyházi tulajdon volt. Parti mikrotoponimával keletkezett a *Csapás eleje*, a *csapás* állathajtó út. A *Nemes birtokosok vize* vonyóhely neve a feudális birtokviszonyokat tükrözi. A *Kishelyi-dűlő* vonyó neve dűlőnévvel függ össze (l. fent). Régi térképen még szereplő, de később már nem adatolható helynév Lovason az *Atya-hegy* (1855: *Atyahegy* [GL.]), a *Köles-földek* (1855: *Köles Földek* [uo.]), a *Diny-*

nyés-földek (1855: *Dinyés Földek* [uo.]), az utóbbiak arra utalnak, hogy mit termesztettek az adott határrészben. A *Malom-kertek* az egyik régi malom mellett fekszenek, innen a név, a terület egykor gyümölcsös volt, az 1980-as években legelő.

A gyümölcsnévvel + -s helynévképzővel keletkezett *Szilvás*, *Szívás* (1902: *Szilvás*, *Szilvásos* [J.]) helynév gyümölcsöst jelöl, sok szilvafával. Az *Alsószilvás* régen gyümölcsös volt, az 1980-as években már szántó és legelő. Hasonló szerkezetű helynév a *Gyertyános* (1902: uo.), a területen uralkodó fafajról nevezték el ezt az erdőrészt, a *gyertyán* (1225: *gertanfa* [OkI Sz.]) 'Carpinus' fűrészes levelű, makktermesű erdei fa, neve a *gyertya* közszó származéka, amely török eredetű nyelvünkben. A névadási szemlélet alapja az, hogy vékony ágait egyszerű világító eszköznek használták.

A *Szivattyúház* Lovason a törpevízmű pumpájának az épülete. A *Kis-telek* (1855: *Kis Telek* [GL.], 1858: *Kis tellek* [DLo.], 1902: *Alsó- és Felső-Kistelek* [J.]) később a *Téeszmajor*, a tsz-üzemegység telephelye. A *Kis-rét* (1902: *Kisrét* [uo.]) méretéről elnevezett terület. A falu káposztás földjeinek *Káposztáskertek* nevét Jankó János említi néprajzi gyűjtésében, 1902-ben (J.). A *Felső-rét* a népnyelvben *Főső-rét*, 1858-ban még *Pusztamalom-rét* (K1), 1925-ben *Pusztamalom rétek* (Lo.) később is rét, az 1980-as években legelő. A *Kerek-hegy* (1855: *Kerekhegy* [GL.]), valamint a *Hosszú-hegy* (1855: *Hosszuhegy* [uo.], 1902: *Hosszúhegy* [J.]) alakleíró nevet kapott, akárcsak a sással benőtt zombékos *Patkó-tó*, amelyet patkó alakjáról neveztek el. Mély fekvése, sík területe az alapja a *Lapos-rét* (1778: *Laposrét* [ÉP.], 1855: *Lapos Rét* [GL.], 1858: ua. [K1]) helynévnek. A *Téglaház* (1902: J.) egykor Varjas Pál tégláégetője volt, akinek a téglajegye VP. Közélemben volt a *Gus-kút* (Lo.). A *Szerdahely*, *Szerdahelyi-dűlő* (1855: *Szerdahelyi Lapföldek* [GL.], 1858: *Szerda hely* [DLo.]) felparcellázott terület az egykori *Szerdahely* település felé eső határrész. További mikrotoponimák Lovason: *Aprós* (l. Felsőörs szócikkében), *Hid alatt*, *Péter út*, *Tüskekút*, *Csi-hegy*, *Kőkapu*, valamint a személynéves *Borbás-tó*, *Baksai-dűlő* és a *Dénisek földje* (VeMFN. 59; 1902: J.). A jelző a *Nyálas-tó* (uo.) helynévben a tó vizét borító békanyálra utal, amely állóvízben levő zöld moszatok nyálkás tömegének a neve. Az összetétel előtagja a növény élőhelyére utal, a jól felmelegedő állóvizek ugyanis a békák kedvelt helyei, az utótagot pedig az magyarázza, hogy a posványokat zöld lepelként borítják a nyálkás moszatszálak.

HIVATKOZÁSOK ÉS IRODALOM

- AL. = Solymosi László: *Veszprém megye 1488. évi adólajstroma és az Ernuszt-féle megyei adószámadások*. Tanulmányok Veszprém megye múltjából. A VeML. Kiadványai 3: 121–239. Veszprém, 1984.
- Csánki = Csánki Dezső: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I – III., V.* Budapest, 1890 – 1913.
- Csd. = *Csopak dűlői az 1863. évi határvázrajzon*. In: L. 1997: 368.
- DLo. = *Dorf Lovas in Ungarn, 1858*. MOL – Térképtár [S 78 315. téka Lovas 004-020].
- ÉP. = Veress D. Csaba: *Az évezredes Paloznak. Egy Balaton-melléki falu története a kezdetektől napjainkig*. Veszprém, 1993.
- Fényes = Fényes Elek: *Magyar Országna s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geográfiai tekintetben*. Pest, 1841.
- FöÉ. = Veress D. Csaba: *Felsőörs évszázadai. A község története a kezdetektől*. Veszprém, 1992.
- GL. = *Gemeinde Lovas in Ungarn, 1855*. MOL – Térképtár [S 78 315. téka Lovas 001-003].
- Györffy = Györffy István: *István király és műve*. Budapest, 1977.
- J. = Jankó János: *A Balaton-melléki lakosság néprajza*. Budapest, 1902. Helynevek: 33 – 89.
- K1 = *1858-ban készült színes kataszteri térkép* (VeML. [Örvényesé: ZML., Pécselyé MOL.]).
- L. 1997 = *Csopak története*. Szerk. Lichtneckert András. Veszprém.
- Lo. = Hudi József: *Lovas község története. Egy Balaton-felvidéki falu múltja és jelene*. Veszprém, 2001.
- Lukcsics = Lukcsics József: *A veszprémi káptalan a XVI. században*. Veszprém, 1908.
- OkI Sz. = Szamota István - Zolnai Gyula: *Magyar Oklevél-szótár*. Budapest, 1902 – 1906.
- PK. = *Pisky-kódex*. Dr. Rómer Flóris Ferencz: *Tihanyi vár regestuma 1585–1590-ig. I–II.* Történelmi Tár. 1879. 124 – 142., 565 – 582. III. = uo. 1880. 398 – 408.
- PRT. = Erdélyi László, Sörös Pongrác (szerk.): *A pannonhalmi Szent-Benedek rend története. I – XII.* Budapest, 1902 – 1916.
- RHal. = Rác János: *Halászat Balatonfüred környékén*. Balatonfüred, 2010.
- VeMFN. = Balogh Lajos – Ördög Ferenc – Varga Mária szerk.: *Veszprém megye földrajzi nevei IV. A Veszprémi járás*. Budapest, 2000.
- VeML. = *Veszprém Megyei Levéltár*. Veszprém.
- Vk.m.lt. = *Veszprémi káptalan magánlevéltára*.
- VR. = Kumorovitz Bernát: *Veszprémi regeszták (1301 – 1387)*. Budapest, 1953.
- ZO. = *Zala vármegye története. Oklevéltár*. Szerk.: Nagy Imre, Véghely Dezső, Nagy Gyula. I–II. Budapest. 1886 – 1890.
- ZML. = *Zala Megyei Levéltár*. Zalaegerszeg.

Lovasi falunapok 2013-ban

készítette: Solymári – [hu.wikipedia.org/wiki/Lovas_\(Magyarország\)#/media/File: Pillanatkép_a_lovasi_falunapokról.JPG](https://hu.wikipedia.org/wiki/Lovas_(Magyarország)#/media/File: Pillanatkép_a_lovasi_falunapokról.JPG)
 letöltés ideje: 2019.február 8., 13 óra 19 perc